

Д. В. Колодчин

кандидат юридичних наук, докторант кафедри управління безпеки,
правоохоронної та антикорупційної діяльності

ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: 0000-0002-0820-4409

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ УКРАЇНИ

У статті розкрито основні засади запобігання злочинності в місцях несвободи України.

До сучасних заходів загальносоціального запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України слід віднести: належне фінансування пенітенціарної системи України, особливо в частині створення відповідних Європейських умов виконання та відбування кримінальних покарань в місцях несвободи; проведення капітального ремонту та побудова нових пенітенціарних установ європейського зразка; створення відповідних умов соціального забезпечення та захисту пенітенціарного персоналу ДКВС України, у тому шляхом підвищення заробітної плати.

До основних заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності засуджених в місцях несвободи ДКВС України слід віднести: модернізацію чинного законодавства та відомчих нормативних актів спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи; створення належних умов праці і безпеки осіб, до функціональних обов'язків яких входить боротьба зі злочинністю в місцях несвободи; створення прозорої й відкритої процедури відбору висококваліфікованих кадрів для ДКВС України, особливо на керівні посади; своєчасне проведення службових перевірок щодо вчинення, як засудженими так і пенітенціарним персоналом кримінальних правопорушень та притягання їх до кримінальної відповідальності; розробка комплексних дієвих і сучасних кримінологічних програм, спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи.

Основними заходами індивідуально-профілактичного запобігання злочинності в місцях несвободи являються: виключення умов що дають можливість вчинення в місцях несвободи кримінальних правопорушень; встановлення осіб які вступають в кримінально-протиправні зв'язки з засудженими або персоналом місць несвободи; постановка на профілактичний облік засуджених, схильних до вчинення в місцях несвободи нових кримінальних правопорушень; застосування заходів ефективного впливу на особу, яка має намір вчинити кримінальне правопорушення в місцях несвободи. проведення щодо засуджених, схильних до вчинення в місцях несвободи нових кримінальних правопорушень відповідних оперативно-розшукових заходів.

Ключові слова: кримінально-виконавчі засади; запобігання злочинності, злочинність в місцях несвободи; місця несвободи ДКВС України, злочинність у пенітенціарній сфері, запобігання.

Постановка проблеми. На сучасному етапі державотворення в Україні значну суспільну увагу приділяють питанням, пов'язаним із криміногенною ситуацією в державі, станом протидії кримінальним правопорушенням, запобігання криміналізації суспільства, нейтралізації негативних тенденцій цього процесу. Ідеться насамперед про проблеми екстраординарного плану, які прямо співвідносяться з питаннями національної безпеки України, безпеки її громадян, захисту конституційних прав і свобод людини, законності та правопорядку в державі.

У цьому контексті особливої гостроти набуває проблема запобіжної діяльності, яка сьогодні є складною й суперечливою за своїм змістом, неоднозначною за наслідками процесів організаційного реформування, докорінної зміни суспільних відносин. Тому забезпечення внутрішньої стабільності, правопорядку й законності в системі та механізмі її функціонування набуло доленосного значення, адже на цьому й ґрунтується національна безпека [1, с. 130].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних вчених в галузі кримі-

нально-виконавчого права окремі дослідження проблем запобігання злочинності в місцях несвободи присвятили свої праці: К. А. Автухова, А. В. Беца, І. Г. Богатирьов, В. А. Бадира, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, І. В. Іваньков, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, О. М. Кревсун, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, О. М. Кревсун, Я. О. Ліховіцький, С. В. Лучко, Л. І. Олефір М. С. Пузирьов, С. Я. Фаренюк, С. І. Халимон, С. В. Царюк, О. О. Шкута, О. В. Щербина, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та ін.

Проте питанням сучасних проблем запобігання злочинності в місцях несвободи сьогодні приділено недостатньо уваги, що стало предметом даного наукового пошуку.

Метою статті є аналіз сучасних проблем запобігання злочинності в місцях несвободи України.

Виклад основного матеріалу. Злочинність в місцях несвободи на всіх етапах її розвитку завжди виступала руйнівною силою пенітенціарної системи. На жаль, сучасні місця несвободи Міністерства юстиції України до сьогодні залишаються малоефективними в протистоянні вчиненню засудженими і пенітенціарним персоналом кримінальних правопорушень.

У залежності від виявлених детермінантів вчинення кримінальних правопорушень ученими виділяються три групи заходів запобігання злочинності: загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуально-профілактичне запобігання злочинності [2, с. 68].

Загальносоціальні заходи запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України являють першооснову завдань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, що реалізуються через систему заходів політичного, економічного, соціального, ідеологічного, і у першу чергу, організаційного характеру, спрямованих на вирішення проблем не лише засуджених, а й пенітенціарного персоналу, що сприяють вчиненню ними кримінальних правопорушень в місцях несвободи.

До загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи можна віднести ті, що спрямовані на поліпшення життя й діяльності як засуджених, так і персоналу установ виконання покарань, удосконалення ідеологічної та виховної роботи з цими особами тощо [3, с. 199]. Вони не мають спеціальної мети боротьби зі злочинними проявами, однак їх вжиття створює необхідні умови для запобігання кримінально караним діянням [4, с. 130].

Одним із важливих нормативних документів що регулює зміст загальносоціального запобігання злочинності в місцях несвободи сьогодні являється Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та операційний план її реалізації у 2022-2024 роках, затверджені Розпорядженням КМУ від 16 грудня 2022 р. № 1153-р [5], положеннями якої констатовано, що «інфраструктура пенітенціарної системи і до війни не відповідала міжнародним стандартам. Умови тримання у багатьох слідчих ізоляторах та установах виконання покарань не задовольняють базові потреби засуджених та осіб, взятих під варту, і прирівнюються Європейським судом з прав людини до катувань, що ускладнює досягнення завдань виправлення та ресоціалізації засуджених, зменшення кількості повторних злочинів і надзвичайних подій. Неефективне реагування на національному рівні на заяви, скарги засуджених та осіб, взятих під варту, щодо неналежної поведінки працівників пенітенціарної системи та інших засуджених та осіб, взятих під варту, неефективне розслідування скарг на таке поведження, вплив тюремної субкультури та злочинного середовища створюють передумови для визнання Європейським судом з прав людини, Європейським комітетом з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню, іншими міжнародними організаціями та експертами фактів порушень положень Конвенції у зв'язку із катуванням, жорстоким, нелюдським та/або таким, що принижує гідність, поведженням чи покаранням» [5].

Вказані вище обставини виступають тими загальносоціальними детермінантами, що сприяють вчиненню у місцях несвободи нових кримінальних правопорушень. Зважаючи на це, видозміна чинного національного законодавства України (щорічних державних бюджетів, Податкового кодексу України, інших законів), що стосується сфери виконання кримінальних покарань, є очевидною [6, с. 200-201].

Враховуючи сучасний стан злочинності в місцях несвободи та наявні проблеми протидії так званім «ворам в законі» [7], заслуговує окремої уваги той факт, що в Законі України «Про національну безпеку України» дане питання не відображено взагалі [7], у зв'язку з чим ми не можемо не підтримати точку зору К.Г. Махніцької відносно того, що сьогодні варто було б ч. 2 ст. 12 даного Закону [7], «Склад сектору безпеки і оборони» доповнити таким органом, як

Державна кримінально-виконавча служба України [8, с. 117], дже одними із задекларованих стратегічних завдань спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи сьогодні залишаються протидія негативному впливу злочинної субкультури та неформальної тюремної ієрархії [5].

Щодо інших заходів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи, то мова про них ведеться, зокрема, у Законі України «Про захист суспільної моралі» [9].

У зв'язку з чим на загальносоціальному рівні до сьогодні залишаються невирішеними ряд проблем, які одночасно являються одними із задекларованих Стратегічних завдань спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи:

- «імплементация положень Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження з в'язнями та Правил ООН стосовно поводження з ув'язненими жінками і засобів покарання для жінок-правопорушниць без позбавлення їх свободи (Бангкокські правила), Європейських в'язничних правил та рекомендацій Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню в національну правову систему;

- створення та забезпечення функціонування подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій (зовнішніх та внутрішніх) з метою додержання прав і свобод людини і громадянина, які перебувають у слідчих ізоляторах, установах виконання покарань, закладах охорони здоров'я державної установи "Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України";

- удосконалення процедури фіксації тілесних ушкоджень засуджених та осіб, взятих під варту, медичними працівниками відповідно до рекомендацій Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню;

- формування взаємовідносин персоналу пенітенціарної системи та засуджених на засадах динамічної безпеки;

- модернізація центрів відеоспостереження в установах виконання покарань та слідчих ізо-

ляторів, у тому числі в частині застосування портативних відеореєстраторів;

- протидія негативному впливу злочинної субкультури та неформальної тюремної ієрархії» [5].

З огляду на перецік вказаних вище проблем, у власному дослідженні ми не могли оминати увагою і персонал місць несвободи. У зв'язку з чим важливо зауважити, що на ефективність виконання запобіжних загальносоціальних заходів у цьому напрямі негативно впливає також плінність кадрів у ДКВС України, що пов'язано з невисоким рівнем соціального захисту персоналу місць несвободи, низькою заробітною платою працюючих осіб та пенсіонерів кримінально-виконавчої системи.

Узагальнюючи результати дослідження до сучасних заходів загальносоціального запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України слід віднести:

- належне фінансування пенітенціарної системи України, особливо

- в частині створення відповідних Європейських умов виконання та відбування кримінальних покарань в місцях несвободи;

- проведення капітального ремонту та побудова нових пенітенціарних установ європейського зразка;

- створення відповідних умов соціального забезпечення та захисту пенітенціарного персоналу ДКВС України, у тому шляхом підвищення заробітної плати.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України на відміну від загальносоціальних, мають безпосередню мету, спрямовану на виявлення і усунення кримінально-протиправних причин та умов, що являє собою його основну і характерну ознаку та головною особливістю.

Метою спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України являється вирішення конкретних завдань спрямованих на усунення відповідних причин та умов вчинення засудженими та персоналом в місцях несвободи кримінальних правопорушень.

Щодо ознак заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи, то варто зауважити, що першою із них являється саме специфічна професійна діяльність уповноважених суб'єктів, тому що така діяльність по-перше здійснюється в закритих умовах місць несвободи, а по-друге обмеженим колом суб'єктів.

До суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи варто віднести: підрозділи охорони, нагляду і безпеки слідчих ізоляторів та виправних колоній закритого типу, які безпосередньо проводять ці заходи; воєнізовані формування ДКВС України, які залучаються до забезпечення правопорядку в слідчих ізоляторах та виправних колоніях закритого типу, у тому числі й на підставі ст. 195 КВК України, та мають можливість здійснювати відповідні режимні заходи (огляди; обшуки; використання технічних засобів тощо) (ст. 102 КВК України), спрямовані на проведення профілактичних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, в місцях несвободи [3, с. 212].

Окреме місце варто віднести оперативно-розшуковій діяльності та організації взаємодії відповідних підрозділів і служб ДКВС України з оперативними працівниками правоохоронних органів у проведенні заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи. Що знайшло окремого схвального підтвердження за словами 63,8% опитаних нами респондентів з числа пенітенціарного персоналу.

Важливу роль у забезпеченні даного процесу відіграють і інші державні органи і недержавні організаціями, в порядку визначеному ст. 20 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [10].

Наступною ознакою спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи являється відповідна нормативно-правова база, Основу якої складають Конституцію України, законодавчі та підзаконні нормативні акти, які регулюють порядок виконання та відбування кримінальних покарань.

На жаль сьогодні констатовано невідповідність пенітенціарного законодавства порядку і умовам виконання/відбування кримінальних пока, що вкрай негативно впливає на проведення заходів спеціально кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи. У зв'язку з чим вітчизняний вчений О.Г. Колб справедливо звертає увагу відсутність у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України об'єктів запобіжного впливу та необхідності їхнього закріпленні у спеціальній нормі КВК України [11, с. 268].

Невід'ємною складовою спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинності в місцях несвободи являється загальносоціальна профілактика віктимності засуджених, що включає в себе вивчення причин віктиміза-

ції, скоєння засудженими аморальних вчинків, правопорушень і умов, що їм сприяють та розробка на цій основі необхідних методів і засобів нейтралізації і усунення у засуджених чинників віктимної поведінки.

Віктимологічна профілактика в місцях несвободи на спеціально-кримінологічному рівні забезпечується діями в межах трьох основних напрямів: виявлення детермінантів, які сприяють вчиненню в місцях несвободи кримінальних правопорушень, якщо вони пов'язані з потерпілою особою ві її поведінкою та усунення їх; виявлення осіб, які своєю поведінкою або сукупністю особистісних характеристик, можуть з найбільшою ймовірністю стати жертвами вчинення щодо них в місцях несвободи кримінальних правопорушень та здійснення відносно них відповідного впливу спрямованого на активізації їх захисних функцій, а також забезпечення їх особистої чи майнової безпеки; запобігання та припинення конкретних кримінальних правопорушень з використанням захисних можливостей потенційної жертви, а також з використанням певної тактики при організації профілактичної роботи «від потерпілого» [12, с. 134].

Для того, щоб спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності в місцях несвободи отримали більшу ефективність, слід перед їхнім плануванням не тільки виявити фактори вчинення вказаної категорії кримінальних правопорушень, а й детально дослідити особу, яка схильна до вчинення такого кримінального правопорушення [13, с. 132].

До основних заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності засуджених в місцях несвободи ДКВС України слід віднести:

- модернізацію чинного законодавства та відомчих нормативних актів спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи;
- створення належних умов праці і безпеки осіб, до функціональних обов'язків яких входить боротьба зі злочинністю в місцях несвободи;
- створення прозорої й відкритої процедури відбору висококваліфікованих кадрів для ДКВС України, особливо на керівні посади;
- своєчасне проведення службових перевірок щодо вчинення, як засудженими так і пенітенціарним персоналом кримінальних правопорушень та притягання їх до кримінальної відповідальності;
- розробка комплексних дієвих і сучасних кримінологічних програм, спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи.

Індивідуально-профілактичне запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України на відміну від спеціально-кримінологічного, вчені розглядають як вид запобігання злочинності щодо конкретної особи.

За результатами проведеного нами дослідження отримала підтвердження позиція вітчизняних вчених, що ізоляція осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень у місця несвободи, не завжди дає позитивні результати і те, що, будучи поміщеними до установи виконання покарань, засуджені знову вчиняють часом не менш тяжкі, а інколи і особливо тяжкі злочини [12, с. 53], що ставить перед кримінологічною наукою і практикою діяльності органів та установ виконання покарань і слідчих ізоляторів завдання щодо перегляду застарілих концепцій індивідуально-профілактичного запобігання злочинності в місцях несвободи заходів спрямованих на запобігання їй.

Індивідуально-профілактичне запобігання злочинності в місцях несвободи, як зазначалося вище, здійснюється спеціалізованими суб'єктами, для яких така діяльність належить до основних завдань і функцій.

До основних методів індивідуальної профілактики злочинності в місцях несвободи, за твердженням вітчизняних вчених слід віднести метод переконання і правозастосування.

Перший включає: тлумачення, що виражається у роз'ясненні особі, до якої застосовується профілактичний захід, про зміст допущених нею порушень і помилок; осуд протиправної поведінки; здійснення впливу на свідомість особи, що профілакується, для формування у неї бажання уникати дій, які можуть спровокувати вчинення кримінального правопорушення.

Водночас метод правозастосування дає можливість застосувати до особи, що профілакується, заходів дисциплінарного або громадського впливу, а в окремих випадках – ініціювати питання про притягнення такої особи до інших видів відповідальності, що передбачені законом [14, с. 53].

Висновки.

Узагальнюючи результати дослідження до сучасних заходів загальносоціального запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України слід віднести: належне фінансування пенітенціарної системи України, особливов частині створення відповідних Європейських умов виконання та відбування кримінальних покарань в місцях несвободи; проведення капітального ремонту та побудова нових пенітенціарних установ євро-

пейського зразка; створення відповідних умов соціального забезпечення та захисту пенітенціарного персоналу ДКВС України, у тому шляхом підвищення заробітної плати.

До основних заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності адміністрацією і персоналом місць несвободи ДКВС України слід віднести: подолання в місцях несвободи корупції; унеможливлення проявів нестатутних відносин між адміністрацією і персоналом місць несвободи та засудженими; ефективна співпраця адміністрації і персоналу місць несвободи з громадськими організаціями, засобами масової інформації та родичами засуджених; проведення адміністрацією профілактичної роботи з персоналом місць несвободи з метою недопущення кримінальних проявів відносно засуджених корисливого й насильницького характеру тощо.

Основними заходами індивідуально-профілактичного запобігання злочинності в місцях несвободи являються: виключення умов що дають можливість вчинення в місцях несвободи кримінальних правопорушень; встановлення осіб які вступають в кримінально-протиправні зв'язку з засудженими або персоналом місць несвободи; постановка на профілактичний облік засуджених, схильних до вчинення в місцях несвободи нових кримінальних правопорушень; застосування заходів ефективного впливу на особу, яка має намір вчинити кримінальне правопорушення в місцях несвободи; проведення щодо засуджених, схильних до вчинення в місцях несвободи нових кримінальних правопорушень відповідних оперативних заходів.

Список використаної літератури:

1. Пузиревський Є. Б. Проблеми запобігання військовим злочинам. *Вісник ХНУВС*. 2010. № 4 (51). С. 128–134.
2. Голіна В. В. Попередження злочинності : конспект лекції. Харків : Укр. юрид. академія, 1994. С. 68–71.
3. Пенітенціарна кримінологія : підручник / І. Г. Богатирьов, А. В. Боровик, О. М. Джура та ін. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 464 с.
4. Круміна М.В. Передумови реалізації загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів щодо запобігання вчиненню необережних вбивств та тілесних ушкоджень. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 3. С. 50–52.
5. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та

- затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія, План від 16.12.2022 № 1153-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 4 червня 2020 року № 671-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020 р. № 42. Ст. 343.
 7. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
 8. Махніцька К.Г. Кримінально-виконавчі засади запобігання потраплянню до засуджених, позбавлених волі, заборонених предметів : дис. ... доктора філософії :08 Право. К. 2021. 243 с.
 9. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20 листопада 2003 року № 1296-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 14. Ст. 192.
 10. Про Державну кримінально-виконавчу службу України Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text>
 11. Колб О.Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2006. 464 с.
 12. Дмитренко Н.А., Шкута О.О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 186 с. <https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstreams/db467388-632a-4f75-9874-753c9a465f31/download>
 13. Рубан К.П. Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії злочинності в місцях позбавлення волі. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 218–220.
 14. Виховна робота у Збройних Силах України : підручник / А.О. Кобзар, О.В. Копаниця, В.М. Грицюк та ін.; за заг. ред. Б.П. Андресюка. Чернівці, 2011. 407 с.

Kolodchyn D. V. Concepts of criminality causes in the penitentiary sphere of foreign countries

The article reveals the main principles of crime prevention in places of detention in Ukraine.

The current measures of general social crime prevention in the places of detention of the SPS of Ukraine include: proper financing of the penitentiary system of Ukraine, especially in terms of creating appropriate European conditions for the execution and serving of criminal sentences in places of detention; major repairs and construction of new European-style penitentiary institutions; creation of appropriate conditions for social security and protection of the SPS of Ukraine's penitentiary personnel, including by increasing their salaries.

The main measures of special criminological prevention of crime of convicts in places of detention of the SPS of Ukraine include: modernization of the current legislation and departmental regulations aimed at preventing crime in places of detention; creation of proper working conditions and safety of persons whose functional responsibilities include combating crime in places of detention; establishing a transparent and open procedure for selecting highly qualified personnel for the SPS of Ukraine, especially for senior positions; timely conducting official inspections of criminal offenses committed by both convicts and prison staff and bringing them to criminal responsibility; developing comprehensive, effective and modern criminological programs aimed at preventing crime in places of detention.

The main measures of individual preventive crime prevention in places of detention are: elimination of conditions that make it possible to commit criminal offenses in places of detention; identification of persons who enter into criminal relations with prisoners or staff of places of detention; registration of prisoners prone to commit new criminal offenses in places of detention; application of measures of effective influence on a person who intends to commit a criminal offense in places of detention; conducting appropriate operational and investigative measures in relation to convicts who are prone to commit new criminal offenses in places of detention.

Key words: *criminal executive principles; crime prevention, crime in places of detention; places of detention of the SES of Ukraine, crime in the penitentiary sphere, prevention.*